

UNELE REFLECȚII PRIVIND RESPECTAREA PRINCIPIILOR DREPTULUI PENAL ÎN ACTIVITATEA ORGANELOR DE APLICARE A DREPTULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Veaceslav URSU,

*doctor în drept, conferențiar universitar,
decan al Facultății Științe polițienesci a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI*

Summary

The author conducted a study by comparing the theoretical and historical phenomenon of the general principles of criminal law and special law enforcement work of the law enforcement agencies in Moldova at different stages of history.

It makes theoretical analysis of the content and legal essence of criminal law principles governing the development and application of legal precepts of criminal law; conformity with law enforcement activity analysis principles; the impact that had on that vicious practice natives of Bessarabia Soviet destinies.

One of the special principles of criminal law is the personal nature of criminal liability or guilt principle, the content of which corresponds to the generally accepted principle of international law by the international community, under which legal acts relating to criminal jurisdiction called subjective incrimination principle are developed and adopted. It prohibits the criminalization of objective fact neglected by the Soviet authorities due to political involvement and contributed to compromising image of the Soviet criminal justice.

1. Principiile dreptului reprezintă ideile diriguitoare, reperle de bază, exprimate în legislația penală, în practica judecătorească și de urmărire penală, care reflectă legitățile economice, sociale, politice ale societății, ale sistemului de drept ale statului și ale dreptului penal ca ramură fundamentală a acestuia, precum și perceperele etice și juridice ale oamenilor în ceea ce privește răspunderea penală a persoanelor care au săvârșit infracțiuni¹.

Analiza acestei definiții a noțiunii principiilor dreptului ne permite să evidențiem două aspecte ale principiilor de drept:

Primul aspect – cel obiectiv – niște idei, reperi de bază, de referință, care sînt reflectate și instituite de către normele legislației penale, ceea ce înseamnă că acestea sînt parte componentă a realității juridice.

Al doilea aspect – cel subiectiv – ce se exprimă prin faptul că aceste principii, conținutul și esența sa, într-o măsură oarecare sînt reflectate în conștiința juridică a cetățenilor (atît cea colectivă, cît și cea individuală), a reprezentanților organelor de aplicare a dreptului, dar și ai celor legis-

¹ Кудрявцев В. Н., Келина С.Т., *О принципах советского уголовного права II. Проблемы советской уголовной политики*, М., 1984, стр. 5.

lative. Aceasta înseamnă că importanța subiectivă a principiilor constă în faptul că ele au un rol de reglementare, determinare a actelor de comportament al persoanelor. Vom reitera că principiile reprezintă niște reperi de bază, în conformitate cu care și în jurul cărora, este organizată și desfășurată întreaga activitate atât a cetățenilor simpli (destinatarii legii), cât și a reprezentanților organelor statale (în speță, a celor de aplicare a dreptului, de elaborare și adoptare a legilor, inclusiv celor judecătorești).

2. Analiza istorică și comparativă a legislației penale, inițial a celei sovietice, ulterior a RM, ne-a demonstrat că importanța principiilor dreptului penal era neglijată de către legislatorul sovietic (dar și de cel autohton). În literatura de specialitate, acestea erau examinate, li se dezvăluia conținutul și esența lor juridică, organele de stat declarau înflăcărat că respectă aceste principii, mai mult, toată activitatea lor cotidiană este subordonată acestora, ele fiind transpuse în viață. Însă legislatorul nu a legiferat principiile în cauză în Codurile penale din 1922, 1926, 1960. Doar în 2003 (în Federația Rusă, în 1996) aceste principii au fost expres prevăzute în normele părții generale a Codului penal al RM.

3. După cum s-a menționat, Codul penal nu conținea norme-principii. Cu toate acestea, ele erau declarate și se prezuma că întreaga reglementare juridico – penală era formulată în conformitate cu aceste principii generale și speciale ale dreptului penal. În realitate, organele de drept își desfășurau activitatea neglijând flagrant conținutul principiilor enunțate.

4. Legislația penală în vigoare a RM prevede expres 5 principii ale dreptului penal, și anume: principiul legalității, principiul umanismului, principiul democratismului, principiul caracterului personal al răspunderii penale, principiul individualizării răspunderii și pedepsei penale. În totalitatea lor, acestea alcătuiesc sistemul principiilor de bază ale dreptului penal, care penetrează tot conținutul normativ al legislației penale, de la prima pînă la ultima normă juridico-penală. Toate aceste principii sînt interdependente și sînt legate strîns între ele. Excluderea sau neglija-rea unuia atrage după sine perturbarea funcționalității întregului sistem de drept. Importanța legiferării normative a principiilor dreptului penal nu se reduce doar la declararea acestora (cu alte cuvinte, recunoașterea oficială a lor prin includerea expresă în textul legii penale), dar în influența lor asupra practicii de aplicare a dreptului, în orientarea activității desfășurate de către organele de urmărire penală și a celor judecătorești, a corespunderii acestora cu acele idei diriguitoare pe care principiile dreptului penal le reprezintă. Calitatea activității practice de aplicare a legii penale, eficacitatea realizării funcțiilor și sarcinilor dreptului penal depind de gradul de realizare a principiilor dreptului penal, de nivelul de corespundere a acestei activități conținutului și esența principiilor.

5. Din păcate, pe parcursul istoriei aplicării dreptului penal, aceste principii erau neglijate, organele de drept, în activitatea de aplicare a legii penale, comiteau abuzuri, iar în cele mai dese cazuri, își depășeau atribuțiile etc.

Legislația penală sovietică nu conținea prevederi referitoare la principiile dreptului penal. Se declara însă că dreptul penal sovietic se bazează pe principiile patriotismului sovietic, pe cel al internaționalismului socialist, pe principiul democratismului, umanismului și legalității socialiste. Evidențiind, în primul rând, caracterul de clasă al dreptului penal, ideologii sovietici afirmau că dreptul penal sovietic are sarcina de a proteja realizările poporului sovietic contra activității distructive a lagărului imperialist și a agenților săi, de a educa la cetățenii sovietici sentimentul dragostei de patrie etc.

Aceste declarații, bazate pe promovarea agresivă a ideologiei comunist-leniniste, au justificat și conținutul legislației penale din acea perioadă.

În primul rând, cele mai periculoase infracțiuni erau considerate cele contra statului. Evidențiind importanța deosebită pe care o acorda statul sovietic acestor infracțiuni, ele nici nu erau incluse în Codul penal, dar erau prevăzute într-o lege specială, așa-zisa Lege privind răspunderea penală pentru infracțiuni deosebit de periculoase contra statului.

6. Unul dintre principiile de bază ale dreptului penal este principiul vinovăției (în redacția Codul penal al RM – principiul caracterului personal al răspunderii penale). În teoria dreptului penal acestuia i se mai spune principiul incriminării subiective. Conform legii penale (art. 6 Cod penal al RM), persoana este supusă răspunderii penale și pedepsei penale doar pentru fapte săvârșite cu vinovăție, adică persoana care a săvârșit cu intenție sau din imprudență o faptă prevăzută de legea penală.

Această prevedere ne demonstrează cu lux de amănunte interdependența principiilor dreptului penal, aici fiind reflectată și esența principiului legalității care are la baza sa două axiome: *nulum crimen sine lege* și *nulum poena sine lege*, ceea ce înseamnă că nu există infracțiune fără lege și nici pedeapsă fără lege.

Legislatorul sovietic, formulând prevederile legislației penale, neglija complet aceste principii ale dreptului unanim recunoscute de comunitatea internațională.

Astfel, art. 8 Cod penal al RSSF Ruse din 1922 institua în calitate de temei „legal” al tragerii la răspundere penală a persoanei doar faptul că aceasta avea anumite legături cu „mediul infracțional”, iar art. 58 Cod penal al RSSF Ruse din 1926 – pentru faptul că cetățeanul era rudă cu așa-zisii „trădători ai Patriei” sau „dușmani ai poporului”. Aceste prevederi erau în contradicție flagrantă cu principiul potrivit căruia persoana

poate fi supusă răspunderii și pedepsei penale doar pentru fapte prevăzute de lege și care au fost săvârșite cu vinovăție. În primul rînd, persoana nu comitea efectiv fapte prevăzute de lege, în al doilea rînd, lipsa intenția sau imprudența persoanei în comportamentul său.

Incriminarea obiectivă, adică răspunderea penală pentru fapte săvârșite fără vinovăție este inadmisibilă. Dreptul internațional a instituit un principiu universal cu caracter imperativ: nu există vinovăție – nu există infracțiune – nu există nici răspundere penală. Acest principiu nu cunoaște excepții.

Prin urmare, este necesar ca persoana care comite un act infracțional să manifeste o atitudine psihică sub forma intenției sau imprudenței nu doar în privința acțiunii sau inacțiunii săvârșite și față de urmările prejudiciabile survenite, dar și referitor la alte circumstanțe de importanță juridico-penală ale cauzei ce influențează încadrarea juridică a faptei comise. În lipsa acestei condiții obligatorii, incriminarea oricăror circumstanțe care nu erau cuprinse de vinovăția persoanei se va considera incriminare obiectivă, act, după cum a fost menționat, absolut inacceptabil.

7. Principiul vinovăției sau incriminării subiective are un caracter universal, acesta găsindu-și reflectare în normele concrete din Codul penal al RM. Spre exemplu, legislatorul autohton a inclus în CP al RM norma de la art.19 care definește noțiunea infracțiunii săvârșite cu două forme de vinovăție.

Vinovăția nu reprezintă un atribut sau calitate a persoanei, aceasta reprezintă un fapt real existent, obiectiv, care se regăsește și este reflectată în trăsăturile sau semnele faptei infracționale comise. Prin urmare, aceasta trebuie să fie obligatoriu constatată, însușită și apreciată de către organul de aplicare a dreptului. În conformitate cu cerințele legislației procesual-penale, vinovăția ca element constitutiv al oricărei infracțiuni și ca semn obligatoriu al laturii subiective a componenței acesteia, se include în procesul probatoriu pe o cauză penală, și prezența ei la persoana care a comis o infracțiune, urmează să fie nu doar constatată, ci și dovedită cu certitudine, fapt materializat în documentele procesuale întocmite și anexate la dosarul penal.

Multiplele exemple din practica judiciară sovietică, cunoscute la etapa actuală prin publicarea în presă și în alte mijloace de informare în masă, demonstrează că organele de forță (folosirea sintagmei „de drept” ni se pare incorectă) nu țineau cont de aceste cerințe ale legii.

8. Conținutul principiului vinovăției, formulat în legea penală, cuprinde nu doar vinovăția sub formele sale de intenție sau imprudență, dar se extinde asupra laturii subiective a infracțiunilor corespunzătoare din Partea specială a CP la general, în cazul în care aceasta nu se limitează

doar la vinovăție ca semn obligatoriu. Avem în vedere faptul că principiul vinovăției, în esență, este corelat cu principiul incriminării subiective (despre care am menționat anterior), recunoscut unanim de către comunitatea internațională și conform căruia se elaborează și se adoptă actele normative referitoare la jurisdicția penală. Organul de aplicare a dreptului este obligat nu doar să constate dar și să dovedească cu certitudine prezența în fapta comisă de persoană a unor motive sau scopuri criminale, dacă acestea constituie semne obligatorii ale laturii subiective a componenței de infracțiune respective și sînt prevăzute expres în dispozițiile normelor juridico-penale, descrise în legea penală.

Materialele de arhivă, făcute publice de unii cercetători (spre exemplu, Igor Cașu și alții), dovedesc cert că autoritățile sovietice nu luau în calcul aceste prevederi. Spre exemplu, odată cu instaurarea ocupației sovietice în Basarabia, au fost intentate mai multe dosare penale pe numele băștinașilor care corespundau cu rudele lor prin scrisori scrise în limba română cu grafie latină, fiind învinuiți de comiterea infracțiunilor de „trădare de patrie” sau „activitate contra revoluționară”, „complicitate la o asemenea activitate” etc. Persoanele în cauză erau declarați „dușmani ai poporului”, condamnați la pedepse privative de libertate și erau trimiși pentru executarea acestora în lagărilor de corecție în cele mai îndepărtate și sălbatice regiuni ale URSS. În condițiile cînd normele care prevedeau răspundere penală pentru astfel de fapte stipulau anumite motive sau scopuri în calitate de semne obligatorii (spre exemplu, săvîrșite în scopuri contrarevoluționare, formulare pe care noi o considerăm prea vagă și imprecisă și care oferă posibilități largi autorităților de comitere a abuzurilor), asemenea scopuri, desigur, nu erau constatate în acțiunile sus-menționate. Cu toate acestea, persoanele erau condamnate și trimise pentru executarea pedepselor în penitenciare și lagăre de corecție. Analiza textelor codurilor penale din 1922, 1926 și ale celor ulterioare ne permite să facem unele concluzii:

- dispozițiile erau formulate foarte vag, fapt ce oferea posibilitatea interpretării lor extensive, prin analogie;

- erau instituite sancțiuni de trimitere, absolut determinate sau chiar indeterminate. Acestea prevedeau mai multe categorii de pedepse, inclusiv pedeapsa capitală, care se aplicau concomitent, fără nici o alternativă. Cumularea pedepsei capitale cu confiscarea întregii averi a vinovatului, după cum prevedeau majoritatea sancțiunilor juridico-penale, nu numai că lipseau familiile „vinovaților” de întreținător, dar și pe membrii familiei respective de surse de existență. În plus, chiar și aceștia din urmă erau pasibili de pedeapsă din cauza „legăturilor lor cu dușmanii poporului”;

- infracțiunile incriminate vizau cu prioritate statul sovietic, „reali-

zările glorioase ale marii revoluții socialiste” etc., și doar în ultimă instanță – cetățeanul.

Legislația penală sovietică oferea posibilități nelimitate de comitere a abuzurilor de putere și a exceselor de către reprezentanții organelor puterii de stat.

Fiind declarate la nivel oficial, principiile generale și speciale ale dreptului penal erau neglijate și nu se aplicau de către autorități. Recunoașterea vinovăției de către bănuți, autodenunțarea erau considerate probe de bază, fapt ce permitea judecarea persoanelor în regim simplificat, fără participarea apărătorilor sau reprezentanților legali, altor subiecți ai procesului penal. Aplicarea torturii, tratamentelor inumane sau degradante, lipsirea sau îngrădirea drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanelor – făceau parte din justiția sovietică și erau inerente oricărui proces penal din acea perioadă. Un alt principiu aplicat pe larg și „legiferat” oficial era „să fie persoana – pentru fiecare se va găsi un articol”.

9. Principiul vinovăției sau caracterului personal al răspunderii penale colaborează strâns cu celelalte principii ale dreptului penal: cel al legalității, umanismului, democratismului, individualizării răspunderii și pedepsei penale, constituind condiția necesară a funcționării acestora. Din alt punct de vedere, încălcarea sau măcar devierea nesemnificativă de la acest principiu de bază al dreptului penal va determina deformarea întregului sistem al principiilor și, respectiv, la denaturarea temeiului răspunderii penale. Acest fapt incontestabil a fost demonstrat pe parcursul istoriei noastre comune.

10. Constituția Republicii Moldova conține o prevedere importantă la art.21 intitulat „Prezumția nevinovăției”, în conformitate cu care orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată pînă cînd vinovăția sa va fi dovedită în mod legal, în cursul unui proces judiciar public, în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanțiile necesare apărării sale. Totodată, persoana învinuită nu este obligată să-și dovedească nevinovăția. Aceste prevederi ale Legii supreme a statului au un caracter procesual-penal, în același timp, ele se atribuie și dreptului penal material, subliniind importanța vinovăției în calitatea sa de temei subiectiv al răspunderii penale. Teza respectivă este confirmată de legislatorul RM la alin. (2) al art.51 CP al RM, conform căruia răspunderii penale este supusă numai persoana vinovată de săvârșirea infracțiunii prevăzute de legea penală.